

а в другій половині того ж століття піддержувала русофільські тенденції нової еліти в Україні.² Ця критика Грушевського стала ще актуальнішою, коли в 1972-ому році Гарвардська Серія Українських Студій передрукувала його статтю у вступі до "Літопису Самовидця".³ Не погоджуючись з теорією Грушевського, ми старались оборонити академію в нашій статті "Київська Могило-Мазепинська Академія та Запорізькі Козаки".⁴ Др. Сидоренко у своїй праці міг подати обширну відповідь на закиди Грушевського та в'яснити розбіжності поглядів в оцінці Київської Академії. Можливо, що він не хотів входити в ідеологічні дебати з критиками клерикалізму XVII-го ст. Й тому і не згадував у своїй праці намічених статей. Зробивши це, він поминув добру нагоду в'яснити всі ці антиакадемічні питання, дискусійні в нашій історіографії.

На нашу думку, говорячи про програму академії, автор занадто старається боронити та виправдувати Петра Могилу та його наслідників за те, що вони прийняли для академії "єзуїтські" методи навчання. Ці методи в XVII-ому столітті вже не репрезентували свого рода сектанства, але стали загально прийнятими нормами для всіх навчальних інституцій Річпосполити. Таким чином творці Київської Академії не мали іншої можливості, тільки адоптувати загальні норми для нової православної інституції.

Автор цитує і широко використовує всі опубліковані архівні матеріали про Київську Академію та Православну Церкву в Україні, однак коли говорить про Берестейську Унію та уніятів, то наводить тільки декілька пересічних авторів, не вживаючи нововиданих документів Атанасія Великого⁵ чи Андрея Шептицького.⁶ Радимо Др. Сидоренкові доповнити ці браки в другому виданні своєї праці.

Проте ці наші уваги ніяк не обнижують вартості праці А. Сидоренка, яку вважаємо цінним вкладом в українську історіографію XVII-ого ст.

Манітоський університет

Ол. Баран

* * *

O. Prokopiw, *The Ukrainian Translations of Shakespeare's Sonnets: A Stylistic Analysis* (Ottawa-Edmonton, University of Ottawa Press & Gateway Publishers Ltd., 1976).

У серії публікацій відділу українських студій Оттавського університету, що виходять під загальною редакцією Д-ра К. Біди, з'явилася цікава літературознавчо-аналітична праця Орісі Прокопів: *The Ukrainian Translations of Shakespeare's Sonnets* — англійською мовою. Це друга публікація відділу українських студій (першою була праця Олександра Сидоренка: *The Kievan Academy in the Seventeenth Century*), що вийшла у формі акуратної, добре відредагованої книжки. Праця Орісі Прокопів, як зазна-

2 Ibidem.

3 *The Eyewitness Chronicle*, Harvard Series in Ukrainian Studies, Muenchen/Fink 1972, pp. 9-16.

4 Baran, A., "The Kievan Mohyla-Mazepa Academy and the Zaporozhian Cossacks", *Ukrainian Historian*, (1975), vol. 45-46, pp. 70-75.

5 Welykyj, A., *Documenta Unionis Berestensis eiusque Auctorum*, Romae 1970.

6 Šeptyckyj, A., *Monumenta Ucrainae Historica*, Romae 1964-75, vol. I, IX-X.

чено в передмові, базована на докторській дисертації, яку авторка успішно захистила в департаменті славістичних студій Оттавського Університету, і навіть дуже критичний читач мусить визнати, що для своєї дисертації Оріся Прокопів не лише вибрала цілковито нову, не заторкнуту іншими дослідниками тему, збрала і простудіювала чимало відповідного матеріалу, але й виявила абсолютно конечне для такого роду праці літературно-естетичне чуття. Без такого природного чуття (його не можна набути жодною кількістю студійованої лектури) авторка щонайменше могла б усистематизувати свої аналітичні висновки, але не дати скільки-небудь суттєвого резюме. І хоча О. Прокопів, як це й має бути в такого роду праці, уникає категоричних формулювань або спрощених узагальнень, вона однак виразно робить власні висновки, не боячись нормального й неунікального в усіх мистецьких справах суб'єктивізму — іще ставить її працю у ряд кращих докторських праць з україністики, що з'явилися останнім часом.

Автора цих рядків, у певній мірі причетного до перекладницької праці й тому обзаного з її проблемами, зацікавило передовсім те, які теоретичні праці з галузі віршованого перекладу взяла до уваги, приступаючи до своєї студії, О. Прокопів, бо ж критерієм для висновків дослідника є звичайно ті праці, на яких він базує свої концепції, а також — в якій мірі використано доступні матеріали. Певних важливих праць не використано. Мабуть з якихось причин вони не звернули уваги дослідниці, або не були їй доступні. Маю на увазі передовсім: *On Translation*, ed. by R. A. Brown, Harvard University Press, 1959; G. Ciardi, "Strictness and Faithfulness", *Nation*, № 178; Т. Н. Warren, "Art of Translation", *Quarterly Review*, № 182; К. Чуковский, *Искусство перевода*, Москва-Ленинград, Академия, 1936 — та низку інших, які могли б бути включені в "Secondary Sources". Але треба сказати, що теоретичних праць у галузі віршованого перекладу взагалі є багато; сподіватися, що дослідник познайомиться з ними всіма — нереально, а у випадку цієї студії і не конче потрібно. Менше виправданою є відсутність серед бібліографічних джерел праць О. Бургардта (оцінка Терещенкових перекладів з Вергарна, журн. *Критика*, 1928, ч. 5, та передмова до збірки перекладів Л. Українки з Гайне — Леся Українка, *Твори*, т. 4, Нью-Йорк, 1954), де цей знавець теорії віршованого перекладу і сам блискучий перекладач, докладно формулює проблеми, що виринають у цій галузі; цікавої статті В. Державина, "Проблеми поетичного перекладу" (Плужанин, 1927); "Сонет, його історія й теорія" І. Качуровського (Строфіка, Мюнхен, 1967) та ще деяких інших, не безпосередньо належних до теми студії, але вартісних допоміжних матеріалів.

Проте, зібраних О. Прокопів головніших праць (*Primary Sources*) виявилось достатньо для того завдання, яке вона поставила перед собою. Аналітична студія її охоплює праці 11-ох перекладачів: І. Франка, П. Грабовського, М. Славінського (давніший період) та С. Гординського, С. Караванського, Д. Паламарчука, І. Костецького, О. Тарнавського, О. Зуєвського, В. Онуфрієнка та Я. Славутича (сучасні). Два з них — Д. Паламарчук на Україні та І. Костецький на еміграції — переклали всі 154 Шекспірові сонети. Решта згаданих тут перекладачів опрацювали їх меншу кількість: І. Франко — 8; П. Грабовський — 1; М. Славінський — 2; С. Караванський — 10; О. Зуєвський — 9; С. Гординський — 8; Я. Славутич — 4; О. Тарнавський — 4; В. Онуфрієнко — 2. Усього 48. Можна припускати, що існує значно більше перекладених на українську мову, але ще не опублікованих Шекспірових сонетів (В. Онуфрієнко, напр., зазначає, що в нього є їх біля 30). Зовсім певно є якась кількість неопублікованих в українській радянській пресі (напр., переклади М. Лукаша й С. Караванського) — однак з уваги на їхню неприступність для дослідниці, вони під розгляд не потрапили. Не зовсім зрозуміло, чому В. Онуфрієнко не уприсупив для цієї

студії решти своїх перекладів, або чому його переклади, які друкувалися в аргентинському журналі *Пороги* відносно недавно (1953-54 р.) теж потрапили в категорію "неприступних".

Авторка поділяє свою працю на чотири основні розділи: I. A. Historical Background; II. Structure of the Sonnet; III. Rhetorical Figures; IV. Imaginery. Кожен розділ, особливо третій і четвертий, позначений уважним кропітким дослідженням структуральних, фонічних, реторичних, синтаксичних, метафоричних і т. п. прикметностей Шекспірових сонетів та сприйняття і переформування (адаптації) цих прикметностей окремими перекладачами. Така праця, без сумніву, належить до ділянки вищого літературознавства і, поруч з відповідною теоретичною підготовкою, вимагає доброго знання обох дотичних мов. Я не знаю, якого віку і, отже, яку українську літературну освіту має О. Прокопів, але свою роботу вона робить як слід — може, навіть, з надмірною докладністю. Чи можлива в науковій праці така річ, як "надмірна докладність"? Теоретично беручи — ні. Але в проблемах поетичного перекладу, як би ми ці проблеми не обертали, як би не порівнювали тексти, не підраховували, яка кількість складових елементів оригіналу включена в переклад, а яка ні, яких образних перетвілень, реторичних фігур і синтаксичних парафраз вживає перекладач — в кінцевому рахунку має значення лише мистецька якість перекладу. Як ця мистецька якість досягається — можна дискутувати, що й роблять теоретики-літературознавці — але для великої більшості читачів (для яких в основному й працює перекладач) — це не суттєве. Суттєвим для них є те, щоб перекладений вірш не мав надто видимих ознак перекладу, силуюваного нагинання до оригіналу, всіляких штучних "затичок", незграбних синтаксичних конструкцій, тощо. Він повинен читатися, немов оригінал — навіть якщо він в певній мірі відбігає від оригіналу. Бо, як каже цитований наприкінці цієї студії Теодор Г. Саворі, "a translation must be such as may be read with ease and pleasure.. if not.. it will never be read".

Цим, звичайно, я не маю на меті знецінювати потребу аналітичного літературознавства в галузі віршованого перекладу — без нього ледве чи можна було б устійнити якісь критерії в цій справі. А проте ці критерії змінні від випадку до випадку і тому вони теж відносні. Загально вважається, що чим стисліше відтворено в перекладі структуру, образну систему, послідовність рим та навіть звукову інструментовку оригіналу, тим краще. Насправді ж це не гарантує того найважливішого, що окреслюється поняттям адекватності перекладу. Свого часу Мик. Зеров пропонував "не говорити ні про тотожність, ні навіть про повну точність віршованого перекладу, не прирікати перекладача на пильне відтворення кожної деталі твору.. (бо).. при такому ставленні до справи другорядні завдання заступили б основну передачу того, що є стрижнем, основою твору.. На мою думку, коло цього основного і мають бути зосереджені основні зусилля перекладача. Деталі другорядні можуть лишитись у затінку, навіть зостатися без відтворення".¹

Можна було б навести й інші подібні голоси в цій справі, але нема потреби, бо аналізуючи переклади Шекспірових сонетів, О. Прокопів не висуває протилежних тез, ані не творить ніякої своєї в чомусь іншому відмінної концепції. Вона просто аналізує підслідний матеріал і на базі цієї аналізу робить належні висновки. Автор цих рядків не знайшов у її праці

1. М. Зеров, "У справі віршованого перекладу, Життя і революція, 1928, ч. 10.

нічого, з чим він був би засадничо не згідний. У заключному розділі (Conclusions) авторка робить такий підсумок своїм дослідям:

The Ukrainian translations of Shakespeare's sonnets, then, offer an interesting study in the reflections of style. They encompass a broad range of methods, from the principles of free to accurate translating with individual approaches within each of the theories, separate from one another, and combined. In view, particularly, of the absence of any final universally accepted standards in the art of translation the results achieved by these men are commendable. The translators who have maintained the principle of faithfulness to the original author in both the stylistic and contextual transference have provided the Ukrainian reader with translations of superior quality, for they have given the reader a true representation of Shakespeare.

До цього можна було б додати, що віршоване перекладництво в Україні завжди базувалося на квалітативності, мистецькій адекватності — в протинягу поширеній тепер на заході методи "переказування" чи довільної "адаптації". Не зважаючи на свою відносно недовгу історію, віршоване перекладництво в Україні стоїть дуже високо. У ділянці художнього перекладу Україна має великі досягнення. Для прикладу згадаю *Витязя в тигровій шкурі* Руставелі в перекладі М. Бажана, *Одіссею* в перекладі й з примітками Бориса Тена, *Декамерон* та лірику Гарсія-Льорки у перекладі Мик. Лукаша, вибраного Вергарна у перекладі М. Терещенка, *Гамлет* у перекладі Г. Кочура, не говорячи вже про високоякісні праці Неоклясиків, зокрема Зерова й Рильського. Але це не має прямого стосунку до нашої теми.

Праця Орисі Прокопів *The Ukrainian Translations of Shakespeare's Sonnets* — цінний внесок у нашу покищо небагату теоретичну літературу в галузі віршованого перекладу і перекладів з Шекспіра зокрема. Публікація цієї книжки була частинно фінансована дослідницьким фондом для українських студій, складеним при Оттавському Університеті Антоном і Надією Івахнюками.

Б. Олександрів

* * *

Dmytro Cyzevs'kyj, *A History of Ukrainian Literature (From the 11th to the End of the 19th Century)*, Littleton, Colo., Ukrainian Academic Press, 1975, 681 pp.

Після Української Революції (1917-20) з'явилося немало історій української літератури — від підручникових книжок до наукових видань. Може, найважливіші серед них такі: двотомова *Історія українського письменства* (останнє видання 1924 р.) Сергія Єфремова — з нахилом до народницького навітлення літературних явищ; тритомова *Історія української літератури* (Львів, 1920-24) Михайла Возняка — з багатим інформативним матеріалом, але браком синтези; п'ятитомова *Історія української літератури* (1922-25) Михайла Грушевського — цінна збірка фактів із щедрим наведенням творчості; *Історія української літератури у восьми томах* (9 книг, Київ, 1967-71) — із радянським навітленням, але все-таки з меншими пропусками, ніж у подібних радянських виданнях.

Наступною віхою в дослідженні історії української літератури треба вважати книгу Дмитра Чижевського (1894-1977); український оригінал